
A. Cala, The Image of the Jew in Polish Folk Culture

Review by: אולגה גולדברג-מולקייץ

Zion / ציון, Vol. (תשנ"ו), (סא, חוברת ד), pp. 488-490

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70035707>

Accessed: 01/12/2011 16:51

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

Alina Cała, *The Image of the Jew in Polish Folk Culture*, Studies of the Center for Research on the History and Culture of Polish Jews, The Hebrew University, Jerusalem 1995, 233 p.

אלינה צאלה לקחה על עצמה משימה קשה, לבחון את תדמיתו של היהודי הקיימת בתרבות הפולנית העממית בימינו. הספר כולל שישה פרקים: זרות וקטגוריה תרבותית, דגם היחסים בין יהודים לפולנים, המודל והמצב החברתי, מיתוס, פולחנים ופולקלור, זמנים של משבר. לספר נוספו עשרים ושבעה צילומים, מלווים בהסבר ובהפניה למקור הצילום. כנקודת מוצא שימשה לה הבחנה בסוג הזרות של קבוצות באוכלוסייה והשפעת היחס לאותם זרים על צמיחתם של סטריאוטיפים. המחברת דנה בזרותם של היהודים בראש וראשונה על רקע העימות הקדום שבין הנצרות ליהדות, שהטיל את האחריות על מותו של ישו על כתפי היהודים. ניגודים אחרים בעלי אופי כלכלי או חברתי מושתתים גם הם, לדעת המחברת, על האשמה הבסיסית הזאת.

צאלה מציגה בפני הקורא את הדגם של היחסים בין שתי החברות, הפולנית והיהודית, בתקופה שלפני השואה, כפי שהוא בא לידי ביטוי בחברה הפולנית בימינו. כאשר נזכרים תושבי הכפרים, המסרנים שלה, בתקופת הדו־קיום של שתי החברות, הם מדגישים את השוני והזרות של החברה היהודית; הם נזכרים בראש וראשונה בלבוש היהודי המסורתי ובמראה החיצוני המיוחד של היהודי, כמו האף, העיניים והזקן שלו. לעתים קרובות הם מתארים את היהודים כמי שעסוק במסחר, דבר הגורם לדימוי שלילי בעיני כלל הציבור, משום שהעיסוק במסחר לא היה מכובד אז בעיני האיכרים. המסרנים החיים כיום מעריכים בחיוב את חיי המשפחה של היהודים ואת דבקותם בדתם. עם זאת, הם מגלים בורות מדהימה ביחס לעקרונותיה של הדת היהודית ומפרשים פירוש מוטעה מיסודו את טקסי הפולחן היהודיים.

דגם כזה, כפי שמוכיחה המחברת בהמשך, הוא בעיקר תיאור של המצב הרצוי הקיים היום, ולא של המצב המצוי, ששרר בין שתי החברות. לצד הערכות חסרות פניות או אפילו חיוביות, משתקפים בעדויות רבות חיי היומיום, שלא נעדרו מהם עימותים וקשיים של דו־קיום. המסרנים מעידים על יחס עוין, לעתים קרובות יחס של בוז, כלפי היהודים, שהגיע לעתים לידי מריבות ותיגרות. עדויות רבות הן בעלות אופי אנטישמי תוקפני. היהודים מואשמים שגרמו לכל ההרג והפורענויות שהיו מנת חלקה של פולין.

בחיפושיה אחרי הבסיס שעליו נבנה דיוקנו של היהודי במסורת הכפר הפולני מעיינת המחברת במיתולוגיה העממית. היא מביאה שורה ארוכה של התבטאויות המתייחסות לתפקידו של היהודי בטקסי דת פולניים מסורתיים. אלה הרווחות גם היום מבליטות את זיהוי היהודי עם השטן ומדגישות את האמונה שבטקסי הפולחן היהודי נעשה שימוש בדם של נוצרים. דימויים אלה נמשכים ממש עד ימינו אנו.

המחברת מציגה הסברים גם בעניין השמדת היהודים. המסרנים החיים היום סבורים שהשואה באה על היהודים בשל קללה מיתית הרובצת על ראשם מאז ומתמיד, משום סירובם להכיר ב'דת האמיתית היחידה'. אל עדויות בנות זמננו מוסיפה המחברת דיון קצר בדמות היהודי בטקסים השנתיים ובאגדות העם, בשרירים ובפתגמים. היהודי נתפס במסורת הכפר הפולני לא רק כנוכרי, אלא גם כאדם שקללה רובצת עליו בשל סירובו העקשני להאמין בישו הנוצרי. דימוי זה אפשר להעמיס על כתפיו האשמות

כבדות, כמו רצח פולחני, חשד לנטילת יכול וגרימת פורענויות קשות. המחברת מסכמת, שהסטריאוטיפ של היהודי השולט בקרב אנשי הכפר הפולני גם כיום מורכב עד מאוד. במגוון העדויות שהיא מציגה בולט חוסר העקביות – מעוינות גמורה עד לאהדה ניכרת.

ממגוון העדויות היא מסיקה, שהסטריאוטיפ של היהודי מופיע באותה מידה במסגרות של קודש (sacrum) ובמסגרות של חול (profanum). במסגרות של קודש היהודי מתקשר בעיקר עם סיפורי הברית החדשה או אפוקריפים עממיים – היהודי כרוצחו של ישו הנוצרי ויהודה איש קריות. דימוי זה בא לידי ביטוי בטקסים הקשורים במחזור השנה ובמחזור החיים ובשלל פעולות מאגיות. דמות היהודי המופיעה באירועים אלה שונה מן הסביבה בלבוש, בשפה ובתנועות. יש לה כישורים מאגיים כמו ראיית הנולד. במסגרות של חול מופיע הסטריאוטיפ של היהודי במקביל לקבוצות אתניות אחרות בחברה. על היהודים חלו החובות והזכויות כמו על כל שאר התושבים והם לא נחשבו לנוכרים. עם זאת, היחס אליהם היה דו־ערכי ונע בין ידידות לעוינות, על פי התפקיד של היהודי – שכן, חבר או מתחרה. הסדר הזה קרס בתקופות משבר, כמו אסונות טבע ומלחמות. במקרים אלה התחלפה השפיות בתוקפנות נגד היהודים. התוקפנות נגרמה בשל דעות קדומות רבות, בשל מיקומם הנמוך של היהודים בסולם החברתי של הכפר, או בשל איום הבא על חברת הכפרים מבחוץ.

הצגת המורכבות של היחסים הללו בצורה זו היא חדשנית וחשובה עד מאוד. היא מאפשרת לקרוא להבין את הבעיה במלוא הקפה וחרפותה ומעמיקה את ההכרה בסטריאוטיפ המיוחד של היהודי, לא רק בחברה הכפרית הפולנית, אלא גם בתרבויות אירופיות אחרות.

הספר נשען בעיקר על מחקרים שנערכו בשדה. ציטוט העדויות השונות הופך את הספר לקריא ומרתק. מלבד העדויות בעל־פה, שנאספו בשטח, מצטטת המחברת טקסטים שונים מתקופות קודמות, ומגיעה עד שלהי המאה הי"ט, על פי חומר שפרסם האתנוגרף אוסקר קולברג (Kolberg), שפעל במחצית השנייה של המאה הי"ט; ומאמרים שראו באור ב־*Israelita*, ובחברות הראשונות של כתב עת אתנוגרפי בשם *Lud*. שיטה זו איננה טובה בעיני. אמנם, המחברת מודעת לכך שהסטריאוטיפ איננו תופעה קבועה והוא נתון לשינויים רבים. ואולם, התבססותה על מקורות שנאספו בתקופות שונות, כדי לחזק את אותם הטיעונים, איננה משכנעת.

הסתגיונותי מתייחסות גם לפרק 'פולחנים ופולקלור'. הפרק מציג בפני הקורא את המיתוס היהודי במסגרת של קודש. עם זאת, נדמה לי שדחיסת שפע כזה של שאלות לתוך הפרק, החל בטקסי חג המולד וכלה בפתגמים עממיים, דוחקת הצידה שורה שלמה של בעיות מורכבות: יש דיון בתוכנם של הטקסטים וחוסר ברור אם בתקופה אחרת היתה תפיסה שונה של דמות היהודי באותו טקס. פרק זה מלווה באיורים, שמטרתם לקרב את הקורא על הסטריאוטיפ של היהודי אל מראהו הממשי. דיוקנו של היהודי נפוץ עד עצם היום הזה בכפר, בעיקר במחוזות עם. אין זה נכון לאייר את הפרק בפסלים משנות השבעים. בעיית דיוקנו של היהודי בפיסול הפולני העממי איננה פשוטה כלל ועיקר, ואין לדוגמאות הללו מקום בדיון של המחברת על המיתוס. דרך משל, פסלו של האמן הליטאי (תמונה מס' 26) אינו שייך לפרק כלל. אמנם, התמונה מוסיפה אימה לטקסט של הספר, בשל תיאור הרצח הפולחני, אך היא שייכת להקשר תרבותי של עם אחר, של ליטא, ולא של פולין. קשה לי להשלים עם הכותרת 'Christmas procession', שניתנה לאיור מס' 27, מפני שהיא מעוררת בקורא אסוציאציה עם חגיגות כנסייתיות, ולאמיתו של דבר התמונה מציגה חגיגות של קרבנל. אינני יודעת למי לייחס את חוסר הדיק בעניין הזה – למחברת או לעורכי הספר. כמו כן תאריך הצילום,

6 בדצמבר, שגוי ללא צל של ספק. באותה תקופה של השנה אין תהלוכות חג המולד ולא קרנבל, ואם זו אכן חגיגה מבווימת, מן הראוי היה להבהיר לקורא שהתאריך איננו אמין. הספר שאנו דנים בו תורגם מפולנית לאנגלית. במקורו הוא נועד לקורא הפולני, וקורא אחר, שהתרבות הפולנית איננה נהירה לו, ראוי לכמה מילות הסבר. דרך משל, אם מסרנית מעוותת את שם ספרה הקלסי של מריה אוז'שקובה 'מאיר אוזפוביץ', ואימרת 'מאייר יוזפוביץ', יש לציין זאת. לעומת זאת חשוב להדגיש את הדיוק המירבי בציטוט של שמות מקומות ושמות מחקרים בפולנית. למרבה הצער דיוק כזה נדיר למדי בחיבורים המתבססים על חומר בפולנית, המתפרסם מחוץ לתחומי פולין. לא קל כמובן להימנע מטעויות כאלה ואחרות, אך אין זה המקום להצביע על טעויות אחדות שנפלו בחיבור שלפנינו, ולא הן המעידות על ערכו של הספר. לסיום, יש לשבח את ההחלטה לפרסם את הספר בירושלים. זהו חיבור מרתק וחשוב, המאיר באור חדש את בעיית היחסים בין הציבור הפולני ליהודים במלוא מורכבותם.

אולגה גולדברג-מולקוויץ'